

ТОРЧИНСЬКИЙ Михайло Миколайович,

доктор філологічних наук, професор

Хмельницький національний університет

(м. Хмельницький, Україна)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧАСТИН МОВИ З ПРИКМЕТНИКОВИМ ТИПОМ ВІДМІНЮВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Більшість мовознавців кваліфікує частини мови як лексико-граматичні класи слів, що виокремлюються на основі їхнього значення, морфологічних категорій, синтаксичних функцій, а також словотворчих засобів, тобто, як бачимо, основними критеріями поділу слів на частини мови є семантичний (або лексичний), морфологічний, синтаксичний і словотвірний (або морфемний).

Не визначаючи домінантність кожного з них, підкреслимо вагомість саме морфологічного, що підкреслювали й інші граматисти. Наприклад, М. П. Кочерган пише, що «із трьох ознак традиційно на перше місце ставлять морфологічні» [Кочерган, 2006, с. 246]. Такої ж думки автор словникової статті «Частини мови» в енциклопедії «Українська мова» В. М. Русанівський: «Одні дослідники поділяють слова на Ч. м., віддаючи перевагу їх лексичному значенню, інші – їхній форм. структурі. Загальноприйнята класифікація, в основу якої покладено морфол. принцип, що доповнюється синтакс. і лекс.-семантичним» [УМЕ, 2004, с. 788].

Якщо взяти до уваги ознаку «відмінювання за родами, числами й відмінками», то такі особливості мають насамперед прикметники та слова прикметникової парадигми, зокрема дієприкметники, порядкові числівники й узагальнено-якісні займенники. Граматичних відмінностей у них немає, однак традиційно вони належать до різних лексико-граматичних класів. Відсутність чітких шляхів вирішення цієї проблеми й потреба впорядкувати

типологію частин мови відповідно до вимог сьогодення загалом і забезпечують **актуальність теми** нашої праці.

Мета дослідження – запропонувати оновлену типологію частин мови, які мають прикметниковий тип відмінювання, зокрема підтвердити правомірність об'єднання у складі прикметників (ад'єктивів) власне прикметників, дієприкметників, порядкових числівників і узагальнено-якісних займенників.

Зазначимо, що, «... починаючи з 60-их років, і особливо у 80-ті – 90-ті роки ХХ ст. та на початку ХХІ ст., учені все активніше піддають переглядові традиційну систему частин мови, їх кількісний склад, уточнюють дефініції понять морфології та її одиниць ... Вагомий внесок у розбудову термінологічної системи, зробили І. К. Кучеренко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко та ін.» [Ярошевич, 2012, с. 237].

Можемо навести аналогічні думки й інших відомих граматистів. Наприклад, в енциклопедії «Українська мова» зазначається: «Принципи віднесення слів до різних Ч. м. досі не усталені, тому в різних грамат. розробках визначається неоднакова кількість Ч. м.» [УМЕ, 2004, с. 788], зокрема уточнюється, що дієприкметник може бути приєднаний як окремий підрозряд до прикметників [УМЕ, 2004, с. 789]. М. Я. Плющ підкреслює думку, що «...не всі слова характеризуються за всіма цими критеріями, що дає підставу дослідникам ... дискутувати з питання про віднесеність дієприкметника і дієприслівника до класу дієслів чи виділення їх в окремі лексико-граматичні класи слів» [Плющ, 2010, с. 85]. М. П. Кочерган теж стверджує, що «невипадково в лінгвістичних працях виділяють займенники-іменники, займенники-прикметники, займенники-числівники, займенники-прислівники, числівники-іменники та числівники-прикметники ... Наведені приклади засвідчують «розмитий» характер меж між частинами мови, чим і пояснюється наявна в різних авторів розбіжність у віднесенні тих чи інших класів слів до певних частин мови (дієприкметник, дієприслівник, порядкові числівники, присвійні займенники тощо)» [Кочерган, 2006, с. 247].

С. В. Семчинський визнав, що «... виділення числівника і займенника є справедливим з погляду семантичного критерію, однак воно не є необхідністю з погляду синтаксичного критерію. Більше того, різні розряди займенників і числівників потрапляють до різних частин мови» [Семчинський, 1996, с. 152–153].

Загалом у процесі аналізу ми використали не лише дослідження українських граматистів ХХ – початку ХХІ ст., а й давні праці з граматики нашої мови, в яких розглядається питання систематизації частин мови загалом й ад'єктивів зокрема.

Звернемо увагу, що спочатку слова прикметникової парадигми багатьма граматистами кваліфікувалися як *імена* (наприклад, давньоіндійські граматисти Яска й Паніні в V ст. до н. е. в санскриті; Платон, Аристотель – в давньогрецькій мові, але вже Аристарх Самофракійський і Діонісій Фракійський виокремили вісім частин мови, зокрема *ім'я*, *займенник* і *дієприкметник*). Римській вчені розмежовували десять частин мови, серед яких – *прикметник* (*nomen adiectivum*), *числівник* (*nomen numerale*) і *займенник* (*pronomen*) [Горпинич, 2004, с. 20–21; Плющ, 2010, с. 83–84].

У старослов'янській мові теж «виділення *імен* ґрунтується на спільності граматичних категорій роду, числа і відмінка й охоплює іменники, прикметники, числівники, займенники» [Царалунга, 2007, с. 37].

У трактаті «Книга Івана Дамаскіна філософська про вісім частин слова» (початок ХVІ ст.) визначено вісім частин мови, причому всі грецькі терміни перекладено, наприклад: *има* (грец. *ὀνομα* – «ім'я»), *мѣсто имени* (грец. *αὐτωνυμία* – < *αὐτι* «замість», *ὄνομα* «ім'я»), *причастіє* (грец. *μετοχή* – «участь, причетність, спільність»)» [Німчук, 1985]. У «Букварі», виданому 1574 р. І. Федоровим у Львові, подано зразки відмінювання *іменників*, *прикметників* та *дієслів* [Федоров, 1975]. Такі ж розряди слів виділено в інших граматиках того часу: «Адельфотесі» (1591 р.): *има* (*ὀνομα* – «ім'я»), *мѣстоима* (*αὐτωνυμία* – «займенник»), *причастіє* (*μετοχή* – «дієприкметник») [Німчук, 1985], «Граматиці словенській...» Л. Зизанія (1596 р.): *има*, *мѣстоима*,

причастіє [Зизаній, 1980], «Грамматіки Славенскіа правилноє Свнтагма» М. Г. Смотрицького (1619 р.): *Има, Мѣстоименіє, Причастіє*, причому *ім'я* поділено на *власне* («*собственноє*») і *загальне* («*нарицателноє*»), а останнє – на *іменник* («*существителноє*»), *збірне* («*собирателноє*») і *прикметник* («*прилагателноє*») [Смотрицькій, 1979, с. 20], *ім'я, займенник, дієприкметник* [Грамматика слов'янська Івана Ужевича, 1970].

Підсумовуючи особливості систематизації частин мови в цей період, С. П. Бевзенко в «Історичній морфології української мови: нарисах із словозміни та словотвору» писав: «Серед слів із формами словозміни розрізнялися, в першу чергу, *імена і дієслова* ... У складі імен виділялися окремо *іменники, прикметники і займенники*, з яких останні хоч і були близькі до перших двох, але своєю семантикою, як і в сучасних мовах, відчутно відрізнялися від них ... Дуже близькими між собою були в давнину *іменники та прикметники*... Слова, що вживалися для позначення чисел, не становили окремого граматичного класу слів: вони своїми граматичними властивостями зближувалися з *іменниками* (починаючи з *п'яти* і далі) чи з *прикметниками* (до *чотирьох* включно) ...» [Бевзенко, 1960, с. 12–13].

У «Грамматиці малоросійскаго наречія» О. Павловського (1818 р.), фактично першому граматичному описі народнорозмовної української мови, всі явища в книзі пояснювалися шляхом зіставлення з російськими, автор виділив вісім частин мови, зокрема *іменники* («*существительныя имена*»), *прикметники* («*прилагательныя имена*»), *числівники* («*числительныя имена*»), *займенники* («*существительныя и прилагательныя мѣстоименія*»), *дієслова* («*глаголь*») з *дієприкметниками* («*причастія*») і *дієприслівниками* («*дѣепричастія*») тощо [Павловській, 1818].

Західноукраїнські граматики, незважаючи на те, що були орієнтовані на мовну практику носіїв української (русинської, рутенської) або російської мов, часто видавалися польською, німецькою, латинською, угорською мовами. Наприклад, в «Грамматиці славо-рутенській» («*Grammatica slavoruthena*») М. Лучкая, надрукованій в Будині латинською мовою, назви частин

мови подаються латиницею й кирилицею та підкріплюються зразками розмовного мовлення: *Adjectivis* (*прилагателные имена*: мал, сьт), *Numeralia* (*числителные*: два, три), *Pronomen* (*мѣстоименіє*: он, ты) і т. д. [Grammatica, 1830].

Грамати́ка Й. Левицького написана німецькою мовою, проте теж наводяться слов'янські відповідники, на зразок: «*Das Beywort* (*има прилагательное*). *Das Fürwort* (*мѣстоименіє*). *Das Zahlwort* (*има числительное*)» [Lewicki, 1834, с. 32].

У надрукованій вже кирилицею «Граматиці російської мови» Я. Головацький серед дев'яти частин мови виокремив, зокрема, *Има прилагательное*, *Мѣстоименіє* і *Причастіє* [Головацкий, 1849, с. 39–40], причому багато прикладів у книзі є українськомовними: «*Има числительное* є слово, котрымъ означаєса число (количество) предметовъ або порядокъ, въ ѣкомъ они одинъ за другим слѣдуютъ»: *двичи, дрѹгій*» [Головацкий, 1849, с. 105] (тут варто відзначити, що *числівник* як частина мови Я. Головацьким раніше не називався).

Саме в Західній Україні у книзі С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера «Руська грамати́ка» (1893 р.) вперше було використано термін «прикметник» (слід зазначити, що ще довго паралельно використовувалися й інші термінопозначення). У третьому виданні «Граматики руської мови» (1914 р.) ці автори кваліфікували чотири частини мови, які «називають ся *імена*», і це:

«2. *прикметники*, що виражають прикмети особи або річи;

3. *займенники*, що самі не іменують особи або річи, але вказують на них і таким чином стоять замість імен;

4. *числівники*, що виражають число осіб або річий або служать для иньших числових понять» [Грамати́ка руської мови, 1914, с. 45].

Інші термінопозначення використав І. С. Нечуй-Левицький у «Граматиці українського язика» (1913 р.), де теж розрізняв дев'ять частин мови (у нього – частки мови): «1) *ймення предметне*, 2) *ймення прикметне*, 3) *ймення числове*, 4) *займення*, 5) *дієслов*, 6) *прикметник*... [Нечуй-

Левицький, 1913, с. 10], причому *прикметником* автор вважав *прислівник*, у *дієсловах* виділяв *причасники* (тобто *дієприкметники*) і *дієприкметники* (тобто *дієприслівники*).

Можливим було й дублювання термінів на позначення частин мови: як українсько-російське (наприклад, у брошурі «Грамматична термінологія і правопис, ухвалені Комісією мови при Українському товаристві шкільної освіти в Києві» (1917 р.): «*имя существительное – іменник, прилагательное – прикметник, числительное – числівник, местоимение – займенник, глагол – дієслово, причастіе – дієприкметник...*» [ГТ, 1917]), так і власне українське, зразком якого можуть бути описи дев'яти груп слів в «Українській граматиці» Є. Тимченка, який *іменник* називає «*речівник, чи ймення річеве, се часть мови, що визначає граматичний предмет*» [Тимченко, 1917, с. 7]; «*прикметник чи ймення прикметне – часть мови, що показує прикмету речі (предмету)*»; «*числівник, чи ймення числове, часть мови, що показує кількість (число) предметів ..., або ряд, в яким вони по собі йдуть*»; «*займенник, часть мови, що заступає ймення, цеб-то речівник, прикметник і числівник, і відмінює ся відповідно речівникам або прикметникам*» [Тимченко, 1917, с. 8]; «*часівникові прикметники і прислівники звать ся причасниками*» [Тимченко, 1917, с. 12].

Досить часто фіксувалися й правописні відмінності в термінопозначеннях частин мови, як, наприклад, у «Граматиці української мови для самонавчання в допомогу шкільній науці» (1919 р.) В. Сімовича, який також намагався не лише подати назви частин мови, а й доступно (адже посібник призначений для самостійного вивчення української мови) з'ясувати їхнє значення:

«1. Слово, що подає назву, імня предмету, особи, звірини або речі, яку ми бачимо або тільки виявляємо собі – це *іменик* ...

2. Слово, що подає прикмету предмету, особи, звірини, що її бачимо або тільки виявляємо собі, каже, який хто, яке що – це *прикметник* ...

3. Слово, що його можна покласти за *іменик*, замість *іменика*, замість предмету, особи, речі, й т. д. – це *займеник* ...

4. Слово, що подає число предметів, осіб, речей і т. д. – це *числівник* ...

Ці чотири частини мови звуться до купи ще й *іменами* ...» [Сімович, 1919, с. 27–30].

Надалі таких відмінностей траплялося менше, зокрема і в позначенні тих частин мови, які мають прикметниковий тип відмінювання. Наприклад, М. Наконечний у програмі-конспекті «Українська мова» пропонує називати такі слова *прикметником*, замість числівника розрізняє *числові назви іменникового і прикметникового типу*, а серед дієслівних форм виокремлює *дієприкметник* [Наконечний, 1928]. Проте більшість мовознавців, починаючи із 1930-их років, такі частини мови ідентифікують як *прикметники, числівники, займенники і дієприкметники*.

Епізодично трапляються випадки, коли вказані частини мови інтерпретуються по-іншому. Наприклад, П. Ковалів (1946 р.) поділив займенники на чотири класи: *займенники іменникові (він, щось), прикметникові (мій, увесь), числівникові (скільки, стільки) і прислівникові (де, ніколи)* [Ковалів, 1946, с. 48–49]. А вже через 10–20 років пропозиції удосконалити типологію частин мови загалом і прикметникових зокрема почали звучати більш настійливо.

Заслуговують на увагу новації І. К. Кучеренка, який, наприклад, відзначив те, що велика група слів має виразну граматичну ознаку прикметника (закінчення *-ий*), але в традиційному мовознавстві належить до різних частин мови – *числівників (перший, сьомий), займенників (такий, усякий, кожний), дієприкметників (працюючий, писаний)*, і для їхнього позначення увів термін *ад'єктивні слова* [Кучеренко, 1961, с. 438]. Заперечуючи таким чином існування *займенника* як частини мови, мовознавець розглядав їх у складі *іменників, прикметників, числівників і прислівників* [Кучеренко, 1961, с. 145, 268, 431, 438].

В академічному курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія», виданому 1969 р. за редакцією І. К. Білодіда, теж наводяться твердження багатьох мовознавців, які заперечували існування *займенника* як частини мови: як українських (І. К. Кучеренко), так і російських (М. Дурново, М. Петерсон, Д. Ушаков, П. Фортунатов), а погляди окремих із них навіть конкретизував, на зразок: О. М. Пешковський слова *я, ти, він, вона, хто, що* вважав *займенниковими іменниками*; *мій, твій, який, чий, інший, цей, той* – *займенниковими прикметниками*; В. В. Виноградов як окрему частину мови в російській мові виділяв тільки *предметно-особові займенники*, до яких зараховував співвідносні з іменником особові, зворотний, питально-відносні, неозначені і заперечні *займенники*» [СУЛМ. Білодід, 1969, с. 265]. Водночас стверджується, що традиційне трактування *займенника* як окремої частини мови «... характерне для більшості сучасних курсів граматики» [СУЛМ. Білодід, 1969, с. 265].

Натомість зі складу *числівників* вилучено розряд порядкових: «Слова, що означають порядкове місце предмета серед інших однорідних предметів і утворені від *числівників*. становлять групу *порядкових прикметників*: *сорок дев'ята школа, третій поверх, вісімнадцятий кілометр, сто сорок п'ята сторінка*» [СУЛМ. Білодід, 1969, с. 188].

Традиційно в той час зверталася увага на мовознавчі праці російських граматистів, тим паче, що багато їхніх поглядів згодом були запозичені українськими граматистами.. Наприклад, у граматиці М. А. Жовтобрюха і Б. М. Кулика зазначено, що О. Х. Востоков (початок і середина XIX ст.) розподіляв *імена* за їхнім значенням та формами, виділив *прикметник* в окрему частину мови, натомість вилучивши звідти *дієприкметник*. Ф. І. Буслаєв (середина XIX ст.) відокремив від *імені числівник*, і дев'ятикомпонентна типологія частин мови проіснувала в шкільних граматиках аж до початку XX ст. В. О. Богородицький (кінець XIX – перша половина XX ст.) поділяв слова на чотири групи: повнозначні із самостійним значенням (*іменники, дієслова й особові займенники*); повнозначні з меншою

самостійністю значення (*прикметники, числівники й означально-вказівні займенники*, залежні від *іменників*, а також *прислівники й дієприслівники*, підпорядковані *дієсловам*); *частки*, або слівця відношень (*прийменники* та *сполучники*, причому власне *частки* не виділялися); *вигуки* [Жовтобрюх, 1965, с. 211–213].

Як прикметники кваліфікувала порядкові числівники М. В. Леонова: «Порядкові прикметники є групою слів з вторинним значенням. Утворені від числівників, вживані у синтаксичній функції і морфологічному оформленні прикметників, порядкові прикметники виражають, як і всі слова цього класу, ознаку предмета...» [Леонова, 1983 с. 115].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. погляди окремих українських мовознавців стали ще більш кардинальними. Наприклад, І. Р. Вихованець писав, що «центр частин мови формують *іменники і дієслова* як суто автономні знаки, а периферію – *прикметники і прислівники* як менш автонімні знаки» [Вихованець, 1988, с. 17]. На його думку, позбавлені частиномовних рис «*займенники*, що за синтаксичними, семантичними і морфологічними показниками не утворюють окремої частини мови, а становлять підклас *іменників, прикметників або прислівників* з додатковими семантичними (семантикою вказівності) і синтаксичними (засобом зв'язку висловлювань у тексті), і, з другого боку, *прийменники, сполучники, частки, зв'язки, числівники і вигуки*, які не належать до слів» [Вихованець, 1988, с. 40]. Погоджуючись із поділом слів на ядерні (центральні) й периферійні частини мови, можемо, однак, засумніватися, що не є словами (частинами мови) *числівники, прийменники, сполучники, частки, зв'язки і вигуки*; крім того, проігноровані *займенникові числівники (скільки-небудь, стільки)*. Зазначимо, однак, що в «Теоретичній морфології української мови» *числівник* отримав частиномовний статус, а *займенники*, співвідносні із *числівниками*, були кваліфіковані як *займенникові числівники* [Вихованець, 2004, с. 208–209].

Певним чином проблемною є й характеристика *дієприкметника*, який, безумовно, має ознаки *дієслова* і *прикметника*, однак І. Р. Вихованець розрізняє дві групи дієприкметників: «... синтетичні дієприкметникові форми входять до класу прикметників, а аналітичні дієприкметникові форми (з аналітичною синтаксичною дієслівною морфемою-зв'язкою *бути*) – до класу дієслів. Умовою входження дієприкметника до класу дієслів є наявність при ньому аналітичної синтаксичної дієслівної морфеми, яка, з одного боку, нейтралізує прикметникові граматичні категорії, а з другого – виражає визначальні дієслівні категорії часу і способу» [Вихованець, 1988, с. 132–133]. Але в такому разі й *іменник* набуватиме дієслівних ознак (*Він став студентом*), й інші частини мови (*Вона була хвора*).

О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський в підручнику «Грамматика української мови. Морфологія» теж ігнорують *числівникові займенники*, стверджуючи, що, абстрагувавшись від лексико-семантичного значення числівника та займенникових іменників і прикметників, на основі їхніх граматичних особливостей «до граматично незалежних іменних частин мови можна зарахувати тільки *іменник* із підрозрядом *займенникових іменників* і більшість кількісних *числівників*, які керують *іменником* у називному – знахідному відмінках, а до граматично залежних – *прикметник* із підрозрядом *займенникових прикметників* та кількісний *числівник один*» [Безпояско, 1993, с. 13].

Далі автори називають три групи слів із прикметниковою парадигмою.

По-перше, це *дієприкметники*: «Роль означення-атрибута виконує дієприкметник, утворений від дієслівних основ, напр.: *вражаючий, атакуючий, сяючий, ваблячий, побілілий, засохлий, пожовклий, написаний, побілений, збитий*. За тотожністю синтаксичної функції він належить до категорії прикметника, до того ж, незважаючи на дієслівне походження, у ньому переважає сема ознаки, з прикметником він має однакові граматичні форми: закінчення *-ий, -а, -е*» [Безпояско, 1993, с. 89].

По-друге, це **займенники**: «До категорії прикметника належать займенники *цей, той, такий, сам, кожний, усякий, увесь, мій, твій, свій, наш, ваш, їхній, який, чий, котрий, ніякий, нічий, деякий, якийсь* тощо. В один клас з власне прикметниками вони об'єднуються тому, що мають тотожні граматичні значення відмінка, роду і числа, однакову систему відмінювання і виконують спільну синтаксичну функцію означення-атрибута» [Безпояско, 1993, с. 89].

По-третє, це порядкові числівники: «Окремий ряд граматичних одиниць утворюють порядкові прикметники *перший, другий, третій, двадцятий, сотий* та ін., які називають ознаку за порядком предметів при лічбі та опосередковано вказують на їх кількість» [Безпояско, 1993, с. 100].

Нечастиномовний статус займенника обґрунтовано і в монографії В. Ожогана «Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови» [Ожоган, 1997, с. 3–10]; цієї ж думки дотримуються й укладачі підручника «Сучасна українська мова. Морфологія» за ред. А. К. Мойсієнка [СУМ, 2013].

Аналогічну думку висловив і М. П. Кочерган, додавши до проблемних питань морфології виокремлення не лише **займенника**, а й **числівника**: «До класу займенників і числівників належать різнорідні за морфологічними і синтаксичними ознаками лексичні одиниці ... Невипадково в лінгвістичних працях виділяють займенники-іменники, займенники-прикметники, займенники-прислівники, числівники-іменники та числівники-прикметники» [Кочерган, 2006, с. 247].

Підсумовуючи пропозиції мовознавців щодо віднесення слів із прикметниковим типом відмінювання до прикметників, наведемо відповідну структуру цієї частини мови в академічній праці «Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія» [Грамматика, 2017].

Це, зокрема, **дієприкметники**. «Їхню продуктивну групу становлять пасивні дієприкметники, утворені опосередковано від перехідних дієслів ... Функціонують також дієприкметники на зразок *посивілий, поріділий,*

замерзлий з їхньою поступовою нівеляцією вихідних дієслівних ознак. Майже не вживаються в сучасній українській літературній мові так звані активні дієприкметники теперішнього часу...» [Граматики, 2017, с. 266–267].

Автори «Граматики...» зазначають, що *відчислівникові прикметники* «нерідко зараховувані до порядкових числівників», однак «це типові порядкові прикметники з морфологічними показниками, передусім із сукупністю прикметникових закінчень, формально-синтаксичною функцією приіменникового валентно не зумовленого другорядного члена речення і семантико-синтаксичною функцією квантитативно-атрибутивної синтаксеми» [Граматики, 2017, с. 267].

Детальну увагу приділено *займенниковим прикметникам*, які кваліфікуються як «підклас прикметників, який дублює типові морфологічні категорійні ознаки власне-прикметника і типову формально-синтаксичну функцію приіменникового валентно не поєданого з опорним іменником другорядного члена речення та семантико-синтаксичну функцію атрибутивної синтаксеми і водночас відрізняється від власне-прикметників анафорично-вказівною функцією» [Граматики, 2017, с. 297]. До таких займенникових прикметників належать вісім розрядів: 1) *присвійні* (*мій, наш, твій, ваш, їхній, їх, її, його, свій*); 2) *вказівні* (*той, цей, такий, отой, оцей, отакий*); 3) *питальні* (*який?, котрий?, чий?*); 4) *відносні* (*який, чий, котрий*); 5) *неозначені* (*деякий, декотрий, якийсь, котрийсь, який-небудь, будь-який, абиякий* і под.); 6) *означальні* (*сам (самий), інший*); 7) *узагальнювальні* з двома підвидами – *стверджувально-узагальнювальні* (*весь (увесь), всякий (усякий), кожний (кожен)*) та *заперечно-узагальнювальні* (*ніякий, нікотрий, нічий*); 8) *ототожнювальні* (*той самий, той же*) [Граматики, 2017, с. 298].

Водночас у середній школі та значною мірою у ЗВО і сьогодні практикується загальноприйнятий поділ слів на частини мови, коли, зокрема, слова з прикметниковим типом відмінювання належать до прикметників, займенників, числівників і форми дієслова – дієприкметників.

Зокрема, шкільні підручники дотримуються єдиної, традиційної, структури, яку, проте, подають неоднаково.

Наприклад, у підручнику для шостого класу (автори – О. Глазова і Ю. Кузнецов) подано таблицю «Частини мови», в якій названо самостійні частини мови: **іменник** (хто? що?), **прикметник** (який? чий?), **займенник**, **числівник** (скільки? котрий?), **дієслово** (що робить? що робив? що робитиме?) і **прислівник** (де? куди? коли? чому? як?:) [Глазова, 2014, с. 95].

У підручнику з української мови для шестикласників, підготовленого за редакцією М. І. Пентилюк, на першому форзаці представлено кольорову діаграму «Частини мови», де до змінних самостійних слів віднесено **іменник**, **прикметник**, **числівник**, **займенник** і **дієслово** (додаково вказано, що **дієприкметник** – це змінна форма, а **дієприслівник** – незмінна) [Пентилюк, 2006].

Аналогічна ситуація простежується в багатьох підручниках із сучасної української літературної мови для студентів інститутів та університетів. Маємо на увазі, що порядкові числівники розглядаються як підвид числівника; дієприкметник – як форма дієслова; займенники – як самостійна частина мови [Горпинич, 2004; Караман, 2011; Плющ, 2010; Пономарів, 1997].

Підкреслюється, що «принципова підстава для виділення займенника як частини мови полягає в тому, що об'єднані в його складі слова виконують найзагальнішу спільну вказівну функцію ... Залежно від того, слова яких частин мови заміщають займенники, виділяються займенники-іменники (*я, ти, ми, ви, хто, хтось, хто-небудь*), займенники-прикметники (*мій, твій, наш, ваш, такий, який, який-небудь*), займенники-числівники (*стільки, скільки, скільки-небудь*), займенники-прислівники (*тут, там, туди, сюди, де-небудь, десь*) [Грищенко, 2002, с. 282].

Іноді пропонуються подвійні (варіативні) типології таких форм. Наприклад, в енциклопедії «Українська мова» записано: «Найпоширенішою є думка, що Д. – не особова форма дієслова. Ряд учених вважає Д. змішаною

(гібридною) частиною мови, деякі відносять його до прикметника» [УМЕ, 2004, с. 153]; «У деяких граматичних теоріях 20 ст. З. кваліфікують як слова, що входять до складу різних частин мови (у ролі їхніх підкласів) відповідно до своїх значеннєвих, морфол. і синтакс. ознак» [УМЕ, 2004, с. 189]; «Числівник – частина мови, клас слів зі знач. Кількості. Традиційно до Ч. зараховують і слова, що визначають стосунок предмета до числа під час лічби» [УМЕ, 2004, с. 792].

На основі аналізу історії вітчизняних граматичних студій можемо зробити висновок, що в останні десятиліття, особливо після проголошення незалежності України, граматична система української мови продовжила удосконалюватися, що відбилося, зокрема, у поглибленні досліджень, збільшенні кількості фундаментальних і навчально-практичних видань, поступовому відході від впливу російської лінгвістики. Однак, якщо говорити про класифікацію частин мови, виник і певний розрив між систематизаціями, які практикуються у шкільній і наближеній до нею вишівській освіті, та типологіями частин мови, які пропонують академічні видання, до яких можна віднести енциклопедичні та словникові праці (проте можливі й окремі винятки з цього твердження). Це, зокрема, стосується і слів із прикметниковою парадигмою, які протягом досить тривалого часу кваліфікувалися як різні частини мови.

На нашу думку, варто уніфікувати таку типологію слів, і тоді до цієї частини мови будуть належати **якісні** (*веселий, темний*), **відносні** (*вечірній, залізний*), **присвійні** (*батьків, материна*), **порядкові** (*другий, десятий*) і **займенникові** (*наш, такий*) **прикметники** та **дієприкметники** (*написаний, посинілий*).

Підставою для такої систематизації є насамперед основні критерії виокремлення частин мови, такі як:

семантичний, адже всі слова відповідають на питання *який?* (варіанти – *котрий?, чий?*) і вказують на ознаку за якістю, відношенням до матеріалу, часу, відстані тощо, належністю, порядком при лічбі чи дією;

морфологічний, який можемо кваліфікувати як основний, бо практично у всіх таких лексемах визначається рід, число і відмінок, і ці категорії є залежними від субстантивів (*Моя перша проспівана сумна пісня* – жіночий рід, однина, називний відмінок).

синтаксичний, адже в реченні такі слова переважно є узгодженими означеннями (*Ми здобули важку перемогу*) або іменними частинами складених іменних присудків (*Борець був поранений*), проте варто відзначити, що порядкові прикметники в поєднанні з іменниками можуть функціонувати в реченні і як обставини (*Другого серпня був мій день народження*).

Як перехідний етап, учням старших класів і студентам можна пропонувати обидві систематизації ад'єктивів, хоча напевно це принесе користь. Краще відразу запропонувати ту градацію слів, яка відповідає сучасному рівню розвитку української граматичної думки.

У перспективі потрібно розглянути й інші подібні проблемні питання морфології, такі як розмежування службових слів, дієслівних форм, прислівникових конструкцій тощо.